

publications on this issue, the publications of O. Titova, S. Zozulya and also the monograph of P. Tronko and V. Voinalovich (1992), as well as the lack of thesis on this topic.

Keywords: Soviet propaganda, Lenin's plan of monumental propaganda, monument industry, decommunization of symbols, academician of the National Academy of Sciences of Ukraine P. Tronko, V. Voinalovich, O. Titova, G. Dmitrichenko, S. Zozulya, N. Gogol, T. Shevchenko, the village of Kirillovka, the village of Komarovka.

ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК 340.116:001.891.5

Білозьоров Є. В.

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ДІЯЛЬНІСНОГО ПІДХОДУ В ДОСЛІДЖЕННЯХ ПРАВОВИХ СИСТЕМ СУЧАСНОСТІ

У статті зазначається, що сучасна юриспруденція розвивається із сприйняттям та засвоєнням загальнолюдських та європейських цінностей, визначальними серед яких є права і свободи людини та громадянина, справедливість, індивідуальність, гуманізм, рівність та верховенство права. Автор аналізує структуру сучасної методології юридичної науки та розглядає місце та роль діяльнісного підходу при дослідженні правових систем сучасності.

Ключові слова: діяльнісний підхід, методологічні (дослідницькі) підходи, методологія юридичної науки, права і свободи людини та громадянина, правова система.

Сучасний розвиток суспільства та держави значно стимулює вдосконалення прийомів та засобів методологічного арсеналу юридичної науки. Трансформація її методології відбувається в єдиному ключі еволюції юридичного і соціального знання в цілому. Від чіткого визначення арсеналу засобів і способів дослідницької діяльності значною мірою залежить досягнення мети та завдань наукової розвідки, адже методологічні аспекти державно-правових досліджень зводяться до пошуку відповідей на запитання, без з'ясування якого не можна домогтися бажаного результату в конкретному напрямі чи науковій галузі [1, с. 84].

Для всебічного дослідження предмету пізнання, з'ясування його сутності, якісних характеристик, динаміки розвитку в усій різноманітності об'єктивної реальності, її закономірних та випадкових проявів, властивістю ефективно і швидко реагувати на зміни у сучасному швидкоплинному житті, юридична наука повинна розвивати й удосконалювати систему методологічних інструментів своїх досліджень. Очевидно, що ця система у сукупності з іншими спеціальними засобами і прийомами пізнання державно-правових явищ є складним утворенням, що формує дослідницький інструментарій юридичної науки – її методологію.

Реалії соціального й політико-правового буття Української держави, яка проголосила своєю найвищою соціальною цінністю людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку, а змістом і спрямованістю своєї діяльності – гарантії прав і свобод усіх членів суспільства, зумовлюють потребу в теоретико-методологічному дослідженні проблем, що виникають у процесі правотворення та формування державності.

Кардинальні зміни, які відбуваються у сучасному житті, переорієнтація українського суспільства на загальнолюдські цінності зумовлюють, у свою чергу, переосмислення

багатьох явищ суспільного життя. Такі перетворення яскраво відображаються і на правовій сфері. Право, як важливий феномен правової реальності, впливає на усі сфери життєдіяльності людини, визначає спрямованість державної політики, відображає правовий статус людини, ступінь її залучення до правової сфери суспільства. Саме тому, від розуміння права, його ролі і значимості не тільки як регулятора суспільних відносин, але як важливого та невід'ємного атрибуту людської діяльності, що виконує "людинотворчу" функцію, сприяє самореалізації особистості, створює для неї реальні умови бути "правовою особою", залежить ефективність правової політики держави.

Право повинно втілювати найважливіші цінності людського буття. Діяльнісний підхід до проблем сучасного права нерозривно пов'язаний із антропологізацією юридичної науки та практики. Оскільки правознавство, як практична наука, за своєю природою вимагає визначеності, то на цьому рівні не тільки можливі, а й необхідні методологічні аспекти визначення права, які, не претендуючи на універсальність, слугували би певним орієнтиром для практичної юридичної діяльності [2, с. 19].

Безперечно, будь-яке наукове пізнання може бути охарактеризоване як завершене у певному сенсі, але не слід забувати, що свою повноцінність теорія набуває лише тоді, коли вона застосовується до актуальних питань практичного життя. Право не зможе стати значущим чинником упорядкування суспільних відносин, поки юридична наука, усі її галузі та напрями відповідно до особливостей свого предмета не стануть чутливими до реальних суспільних проблем, передусім інтересів громадянського суспільства.

Юриспруденція, як і будь-яка інша соціальна наука, не може бути пасивним відображенням дійсності, вона повинна досліджувати її з точки зору як суцього, так і з позицій належного, того, якою вона (правова дійсність) є та водночас може й повинна бути. Важливо лише, щоб компонент належності у праворозумінні, який завжди містить певний "метафізичний компонент", не перешкоджав прикладній значущості та соціальній ефективності правового регулювання [3, с. 139].

В умовах сьогодення право повинно розглядатися як продукт суспільства, насамперед взаємовідносин між соціалізованими індивідами, які набувають загальної значимості зі всіма їх публічно-владними атрибутами. Для цього зміст поняття права має бути поширеним не лише за межі "наказу держави", а й сукупності норм права як лише потенційних, хоча й загальнообов'язкових, правил поведінки в напрямі врахування певних ненормативних (діяльнісних) аспектів, які є необхідними складниками реалізації правових норм, розуміння права як специфічної соціальної реальності [4, с. 24].

Початок нового тисячоліття ознаменовано важливими змінами в діяльності держав, що зумовлюється як унікальністю, неповторністю кожної держави, так і глобалізацією, що дедалі підсилюється. Глобалізація суспільного життя в останні роки загострила питання про гармонізацію різних правових систем. Стало зрозумілим, що держави багато втрачають, якщо діють розрізнено, не дотримуються загальних правил, які вироблені у процесі розвитку цивілізації [5, с. 35].

Глобалізація (від англ. Global – світовий, всесвітній) – загальноцивілізаційний процес, який здійснює вагомий вплив на політичну, економічну, культурну та державно-правову сфери людського буття. Вищезначене поняття у 60-х рр. XX ст. запровадили в науку відомі теоретики Римського клубу Е. Ласло, Д. Медуз, М. Месарович, А. Печчеї та інші. Вони ж вважаються і засновниками концепції глобалізму, яка сьогодні перетворилася на метатеорію. Завершеного, загальновизнаного визначення поняття "глобалізація" досі ще не вироблено. Загалом у формулюванні цього явища можна виокремити чотири основні підходи: тлумачення глобалізації як процес зміцнення зв'язків між найвіддаленішими куточками планети; як процес поширення по всій планеті єдиних, спільних для всього людства технологій, культури, ідей, ціннісних орієнтацій, способу життя, поведінки тощо; як виникнення спільних для світового співтовариства проблем (економічних, політичних, військових, екологічних); як процес зростання вселюдських інтересів у всіх сферах

людського буття, породжуваних поглибленням взаємозв'язків і взаємозалежності країн і народів [6, с. 50].

Глобалізаційні процеси, що відбуваються у світі, вимагають розроблення концепції сучасної національної правової системи України, а також визначення основних напрямів і тенденцій щодо її подальшої модернізації з врахуванням сучасних викликів та загроз, що виникають в умовах сьогодення. Одне з першочергових завдань нашої держави полягає у приведенні до відповідності європейським стандартам чинного законодавства, а також виокремлення місця і ролі права серед інших соціальних регуляторів [7, с. 2].

У глобалізаційних змінах, які відбуваються сьогодні в Україні, пріоритетна роль належить праву, функціонуючому у вигляді цілісної правової системи, що відбиває єдиний “правовий простір”, який має власну структуру, джерела, історію тощо. Формування в Україні національної правової системи є проявом єдності суспільства, одним із важливих напрямів реалізації державного суверенітету, підвищення ефективності та якості правого регулювання, формування засад правової державності, поваги до прав і свобод людини та громадянина. Безперечно, головним чинником модернізації та подальшого вдосконалення національної правової системи України є встановлення ефективної комунікації й активної взаємодії з суб'єктами міжнародного права.

Інтерес юридичної науки до питань, пов'язаних із виявленням закономірностей формування, розвитку та функціонування правових систем в умовах глобалізації, не згасає, незважаючи на значну кількість досліджень у цій галузі юридичних знань. Значною мірою це зумовлено динамічністю самої правової системи, а також надзвичайною активністю використання методологічних підходів дослідження цієї категорії.

Таким чином, на сучасному етапі розвитку юридичної науки необхідно використовувати не окремо взятий підхід до дослідження правової системи, а їх цілісну сукупність (аксіологічний, антропологічний, діяльнісний, порівняльний, потребовий, системний, феноменологічний та інші).

Враховуючи те, що метою даної статті є розгляд питання щодо особливостей використання діяльнісного підходу в дослідженні правової системи суспільства, то на підставі узагальнення теоретичного матеріалу уявляється можливим розглянути внутрішню будову, структурну організацію цієї системи.

Із позицій сучасного стану правової науки запровадження діяльнісного підходу в національну правову систему передбачає, насамперед, висвітлення правової проблематики у контексті суспільства в цілому, а не лише його державно-владної організації, що тільки допоможе створити можливості для більш повного функціонування всіх структурних елементів цієї системи. Тому для досягнення соціально значимого результату в системі правового регулювання стають важливими не лише норми права як зразки поведінки, а й відповідні процедури та процес реалізації правових норм, який не повинен відриватися від них, а також їх змісту [8, с. 35].

Необхідно зазначити, що елементами, які входять до структури правової системи є: система права; правова політика; правова ідеологія; юридична практика (в т.ч. правотворча, правозастосовна, правоохоронна діяльність). Поряд із цим до правової системи також входять споріднені з нею явища: норми та принципи міжнародного права; соціальні норми, санкціоновані державою [9, с. 10].

На думку П. М. Рабіновича, правова система – це система всіх юридичних явищ, які існують у певній державі або в групі однотипних держав, до складу якої входять: 1) різноманітні юридичні (юридичні принципи і норми з їх зовнішніми джерелами (формами), об'єктивовані акти офіційного роз'яснення (тлумачення) і застосування цих норм), а також діяльність відповідних суб'єктів зі створення таких актів; 2) офіційно функціонуюча правосвідомість та форми (засоби) її прояву, вираження; 3) юридичні відносини між суб'єктами об'єктивного юридичного права; 4) законність (соціальний

режим відповідності фізичної діяльності суб'єктів права приписам законів та різноманітних підзаконних джерел об'єктивного юридичного права) [10, с. 137-138].

О. Ф. Скакун зазначає, що наявність у державі власної національної правової системи зумовлена тим, що в кожній країні діють свої правові звичаї, традиції, законодавство, юрисдикційні органи, особливості правового менталітету, правової культури, які склалися історично, підкреслює, що в будь-якій державі правова система, будучи невід'ємним елементом правової культури, детермінована історичними й географічними чинниками і є частиною соціальної системи держави. Спираючись на такі вихідні положення, науковець визначає правову систему як комплекс взаємопов'язаних та узгоджених юридичних засобів, призначених для регулювання суспільних відносин, а також юридичних явищ, що виникають унаслідок такого регулювання (правові норми, правові принципи, правова свідомість, законодавство, правові відносини, юридичні установи, юридична техніка, правова культура, стан законності та її деформації, правопорядок тощо) [11, с. 257-259].

На переконання Н. М. Оніщенко, правова система – це об'єктивне, історично закономірне явище, яке включає в себе взаємопов'язані, взаємообумовлені й взаємодіючі компоненти: право й законодавство, що його втілює; юридичні установи та юридична практика; суб'єктивні права і обов'язки; правовідносини, правова ідеологію та ін. [12, с. 62-64].

Обґрунтованим є й акцент на тому, що до структури правової системи входять: 1) інституціональна складова – сукупність усіх суб'єктів права (індивідуальних та колективних, державних та недержавних); 2) нормативна складова – сукупність принципів і норм права, які регулюють відносини між суб'єктами права, правила правотворчості, система визнаних джерел права; 3) ідеологічна складова – сукупність поглядів на право та інші правові явища, що поділяються на правову психологію, правову ідеологію та правову культуру. До цієї групи належить також система підготовки юристів; 4) функціональна складова – процес реалізації права та правозастосування, судова та інша юридична практика; 5) результативна складова – відображає результати дії права, ступінь його соціальної затребуваності та відповідності інтересам соціуму, стан правопорядку в суспільстві [13, с. 562].

Заслугує на увагу позиція про те, що структура правової системи складається зі статичних (суб'єкти права, система права, система законодавства, правові принципи, правова культура, правова свідомість, юридичні установи, юридична техніка, юридичні терміни, правова політика) та динамічних (правотворчість, правореалізація, правовідносини, юридична практика) елементів [14, с. 483].

Таким чином, усі елементи правової системи тісно пов'язані один з одним, є взаємозалежним, але й поряд із цим володіють певною самостійністю. Усі вони виконують загальні і специфічні функції у правовій системі, характеризуються єдністю й розходженням, сприяють ефективності дії всього утворення.

У сучасному правознавстві діяльнісний підхід використовується досить широко у процесі дослідження правової системи, що зумовлено соціальною природою та функціональним призначенням права. Так, діяльнісний підхід використовується у дослідженнях інституційної частини правової системи суспільства, що дозволяє виявляти основні тенденції, загальні закономірності та особливості здійснення певного виду правової діяльності, а також цілеспрямованою реалізацією прав та юридичних обов'язків соціальних груп, які виступають як суб'єкти права або суб'єкти правових відносин тощо. Однак слід звернути увагу на те, що використання діяльнісного підходу зумовлене існуванням людської діяльності, яка є детермінантом існування правової системи суспільства.

Використання діяльнісного підходу в дослідженні нормативної складової правової системи спрямоване безпосередньо на норми права, що виступають її елементом.

Нормативна складова забезпечує здійснення основної соціальної функції правової системи – регулювання суспільних відносин, а також забезпечує основні цілі й напрями правового впливу на розвиток суспільства. Юридичні норми, будучи обов'язковим еталоном суспільно необхідної поведінки суб'єктів права, спираючись на можливість державного примусу, виступають інтегруючим началом правової системи. Це своєрідний “фундамент”, що служить основою для всієї конструкції правової системи та забезпечує взаємодію між структурними елементами цієї системи.

Використання діяльнісного підходу в дослідженні функціональної складової правової системи охоплює всі юридично оформлені зв'язки й відносини, форми реалізації права, різні види правової поведінки людей, правотворчу і правозастосовну діяльність держави і суспільства. Правова діяльність опосередковується правовими відносинами, які у своїй конструкції містять зміст, суб'єкт та об'єкт. Зміст правових відносин розглядається у двох площинах – фактичній та юридичній. При цьому, якщо юридичний зміст зумовлюється змістом правової норми, то фактичний характеризується виключно за допомогою аналізу діяльності суб'єкта правовідносин. Лише такий підхід дає уявлення про стан правопорядку, про узгодженість прав та обов'язків, їх відповідність потребам та інтересам суспільства.

Таким чином, використання діяльнісного підходу в дослідженні правової системи дозволяє здійснювати пояснення державно-правового явища у нерозривній єдності з діяльністю людини. При цьому правове явище може бути об'єктом впливу, засобом діяльності, метою або результатом, чинником зовнішнього впливу тощо, але у всіх випадках проявляється певне співвідношення людини і явища, зумовлене включенням особистості у складну систему соціальних взаємодій, побудованих на правових стандартах поведінки особи.

Використані джерела:

1. Стеченко Д. М., Чмир О. С. *Методологія наукових досліджень* : підручник. Київ : Знання, 2005. – 309 с.
2. Козюбра М. Праворозуміння : поняття, типи та рівні. *Право України*. 2010. № 4. С. 10-21.
3. Петришин О. Проблеми соціалізації правової науки. *Право України*. 2010. № 4. С. 133-142.
4. Петришин О. Верховенство права в системі правового регулювання суспільних відносин. *Право України*. 2010. № 3. С. 24-36.
5. Теоретические проблемы гармонизации законодательства Украины с европейским правом / Ю. С. Шемшученко / Проблемы гармонизации законодательства Украины и стран Европы / под общ. ред. Е. Б. Кубко, В. В. Цветков. Киев : Юринком Интер, 2003. С. 35-40.
6. Актуальні проблеми теорії держави та права : навч. посіб. / Є. В. Білозьоров, Є. О. Гіда, А. М. Завальний та ін. / за заг. ред. Є. О. Гіди. Київ : ФОП О.С. Ліпкан, 2010. 260 с.
7. Ромашкіна О. “Книга скарг та пропозицій” відійде у минуле. *Голос України*. 2019. № 47 (7053). 7 березня. С. 2.
8. Гусарев С. Д., Білозьоров Є. В. *Методологічні засади використання діяльнісного підходу у сучасному правознавстві. Актуальні проблеми юридичної освіти та науки в Україні* / за ред. Ю. С. Шемшученка. Київ, 2016. С. 31-41.
9. Погорілко В., Малишко Л. *Правова система – система законодавства суверенної України*. *Право України*. Київ, 1993. № 9-10. С. 8-11.
10. *Основи загальної теорії права та держави* : навч. посіб. / П. М. Рабінович. Львів, 2008. 224 с.
11. *Теория государства и права* : учебник / О. Ф. Скаун. Харьков, 2001. 656 с.
12. Оніщенко Н. М. Загальна характеристика правової системи як інтегруючої категорії правової науки. *Правова держава*. Київ, 2000. № 11. С. 62-64.
13. *Загальна теорія держави і права* : підручник / за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків : Право, 2009. 584 с.
14. *Теорія держави та права* : підручник / Є. О. Гіда, Є. В. Білозьоров, А. М. Завальний та ін. / за заг. ред. Є. О. Гіди. Київ : ФОП О.С. Ліпкан, 2011. 576 с.

Bilozorov Y. Methodological aspects of using the activity approach in research of modern legal systems.

The article notes that modern jurisprudence develops with the perception and assimilation of universal and European values, defining among which are the rights and freedoms of man and citizen, justice, individuality, humanism, equality and the rule of law. The author analyzes the structure of modern methodology of legal science and considers the place and role of the activity approach in the study of modern legal systems.

Keywords: *activity approach, methodological (research) approaches, methodology of legal science, human and civil rights and freedoms, legal system.*

УДК 316.3:321.011.5

Гавронська Т. В.

ПОНЯТТЯ ПРОЦЕСІВ РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ПРИ ДЕМОКРАТИЧНИХ ПЕРЕТВОРЕННЯХ У ДЕРЖАВІ

У політичній сфері громадянське суспільство забезпечує громадянам вільну участь у державних і громадських справах. Головним суб'єктом такого суспільства є людина, у ньому вільно розвивається індивідуальне та колективне життя, децентралізована державна влада і місцеве самоврядування, демократично розв'язуються суспільно-політичні проблеми на основі виважених, консенсусних відносин. Громадянське суспільство – суспільство громадян із високим рівнем економічних, соціальних, політичних, культурних і моральних рис, яке спільно з державою утворює розвинені правові відносини; це сукупність усіх громадян, їх вільних об'єднань та асоціацій, пов'язаних суспільними відносинами, що характеризуються високим рівнем суспільної свідомості та політичної культури, які перебувають за межами регулювання держави, але охороняються та гарантуються нею. В Україні сьогодні відбувається поступовий процес становлення громадянського суспільства, який ще дуже далекий від завершення. Розвинуте громадянське суспільство створює умови для вільної самореалізації індивідів та їх різних об'єднань і утримує державу від придушення індивідів і суспільства, роблячи її більш демократичною і правовою.

Ключові слова: *громадянське суспільство, держава, демократія, людина, свобода, суспільні відносини, культура, нація.*

У вітчизняній і в зарубіжній соціально-філософській літературі є різні погляди на розвиток громадянського суспільства і його суттєві особливості, закономірні формування та тенденції розвитку. При цьому, звичайно, спостерігається неоднозначність у підходах до з'ясування суті поняття громадського суспільства – держави і, зокрема, правової держави. Різносторонні відмінності стосуються зумовлених ідеологічним тлумаченням змісту його складових.

Не дивлячись на всі відмінності підходів, загальним для всіх є те, що в змісті поняття громадського суспільства акумульовано сукупність економічних, духовно-культурних, релігійних, моральних, національних та інших відносин, але спільним для них є прагнення зосередити в собі права людини, свободу, економічний лібералізм. Тоді виникає питання, яким же чином відбуваються процеси теоретичного толкування цих моментів у контексті національного і як поєднується з ним національна ідея держави і суспільства?

Ідея суспільства, у тому числі і громадянського, в Україні, як і в країнах бувшого соціалістичного табору, розвивалася з національною свідомістю, що призвело до розриву марксизму – ідеології комунізму і всяких інших подібних “ізмів”. Це було, насамперед, в